

Mariusz Spychalski

Jan Paweł II i Patriarcha Cyryl : ekumeniczne implikacje nauczania o prawach człowieka rosyjskiego Kościoła Prawosławnego oraz Kościoła Rzymskokatolickiego

---

Studia Theologica Varsaviensia 50/2, 83-106

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIUSZ SPYCHALSKI

**JAN PAWEŁ II I PATRIARCHA CYRYL.
EKUMENICZNE IMPLIKACJE NAUCZANIA
O PRAWACH CZŁOWIEKA ROSYJSKIEGO
KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO
ORAZ KOŚCIOŁA RZYMSKOKATOLICKIEGO**

Zagadnienia praw człowieka stanowiły niezwykle istotny element wypowiedzi i działań Jana Pawła II, twórczo kontynuującego linię nauczania rzymskokatolickiego, którą zapoczątkował Jan XXIII. Z tego powodu Jan Paweł II był nazywany „papieżem praw człowieka”. Dziś, na tle debat dotyczących chrześcijańskiej odpowiedzi na wyzwania idei praw człowieka (angażujących wiele Kościołów i wspólnot religijnych), coraz wyraźniej zaznacza się oryginalne stanowisko Patriarchatu Moskiewskiego. Uwzględnienie go jest warunkiem pogłębionej współpracy między Kościołem katolickim a prawosławnym, o jakiej wiele mówi się u nas od czasu wizyty Cyryla I.

Kościoły chrześcijańskie od połowy XX wieku były przynaglone do określenia się wobec, szybko zyskującej na znaczeniu w sferze międzynarodowej, koncepcji praw człowieka. Wstrząs spowodowany zbrodniami państw totalitarnych przyczynił się do przypomnienia XVIII-wiecznej idei zestawu uprawnień przysługujących każdemu z ludzi, niezależnie od decyzji politycznych, zastanych regulacji prawnych czy obywatelstwa – tylko dlatego, że jest człowiekiem. Koncepcja ta, pierwotnie ukształtowana jako kontynuacja teorii prawa naturalnego, przeżywała

teraz bardzo szybki, autonomiczny rozwój. Po oenzetowskiej „Deklaracji praw człowieka” z 1948 r. uchwalono liczne nowe pakiety praw, systematyzowanych w ramach kolejnych „fal” bądź „generacji”. Jednocześnie doktryna ta coraz bardziej wkraczała do polityki, stanowiąc wytyczne działań państw oraz wpływając na życie jednostek i zbiorowości.

KATOLICYZM, PRAWA CZŁOWIEKA, GLOBALIZACJA

Po dłuższym okresie poważnych wątpliwości, Kościół rzymskokatolicki w „Pacem in terris” pozytywnie ocenił działalność ONZ dotyczącą praw człowieka, co zapoczątkowało dość ścisłą współpracę instytucji kościelnych z organizacjami międzynarodowymi¹. Równocześnie rozwijała się katolicka koncepcja praw człowieka, obecna w nauczaniu kolejnych papieży i Soboru Watykańskiego II. Przyjęciu terminu towarzyszyło rozpatrywanie poszczególnych praw, przy czym powoływano się na wcześniejsze dokumenty społeczne (jak „Rerum novarum” czy „Quadragesimo anno”), gdzie obrona rozlicznych uprawnień opierała się na prawie naturalnym, bez związku z ideą praw człowieka. Z czasem w szerszym zakresie wprowadzono do katolickiego rozumienia praw postulaty uprzednio w nim nieobecne, a najpierw formułowane na gruncie laickich projektów politycznych. Można tu wymienić np. akceptację dla stopniowego poszerzania funkcji państwa, idei demokracji i wolności religijnej.

W takiej sytuacji rozpoczął się pontyfikat Jana Pawła II. „Papież praw człowieka”² bardzo częste odniesienia (choćby tylko pośrednie) do tej problematyki zawarł w 14 encyklikach, 14 adhortacjach apostolskich, 11 konstytucjach apostolskich, przeszło 40 listach apostolskich oraz wielu innych dokumentach i wystąpieniach. Istotny wkład Jana Pawła II w rozwój katolickiego ujęcia praw polegał na podkreślaniu absolutnego

---

¹ F. Compagnoni, *Prawa człowieka. Geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Kraków 2000, s. 116-118.

² J. Majka, *Filozofia społeczna*, Wrocław 1982, s. 261; H. Skorowski, *Problematyka praw człowieka*, Warszawa 1999, s. 69-80; M. Włosiński, *Ojciec Święty Jan Paweł II – nauczyciel świata i papież praw człowieka*, Włocławek 2005, s. 12-17.

i integralnego charakteru praw, szczególnym akcentowaniu prawa do życia (najczęściej przypominanego i poddawanego najgłębszym interpretacjom), uznaniu prawa do wolności religijnej za podstawę wszelkich praw, a także na zainteresowaniu dla indywidualizacji i uniwersalizacji praw (prawa człowieka jako członka pewnej społeczności oraz prawa społeczności: rodziny, narodu itp.)³. Długość tego pontyfikatu częściowo zdezaktualizowała wiele ważnych dokumentów. Trudno nie zauważyć, że np. adhortacja „*Familiaris consortio*” z 1982 r. (a także przygotowana przez Stolicę Apostolską „Karta praw rodziny”) w ujęciu kontekstu społecznego odzwierciedla sytuację z początku lat 80., podczas gdy w XXI w. życie rodzin na całym świecie mierzy się z nowymi wyzwaniem ideologicznymi. Nawet „List do rodzin” Jana Pawła II (1994 r.), w samym zamyśle odnoszący się do działań i planów ONZ, zaledwie zasygnalizował antyrodzinny potencjał aktywności władz publicznych, wspominając o prawie proaborcyjnym, programach wychowania seksualnego (nr 13), bądź o propagowaniu „alternatywnych form małżeństwa” (nr 17). Nieusprawiedliwione ingerencje państwa w sprawy wewnątrzrodzinne zostały opisane jako niebezpieczeństwo potencjalne (nr 17).

Wspomniana prawidłowość dotyczy zresztą całego katolickiego nauczania poruszającego temat praw człowieka. Jego fundamenty powstawały w latach 60., w warunkach politycznych i społecznych bardzo różniących się od dzisiejszych, a zarazem w wewnątrzkościelnej atmosferze wielkiego optymizmu co do oceny świata współczesnego oraz odnajdywania wspólnych elementów katolickiego i laickiego spojrzenia na rzeczywistość. Dawało to o sobie znać między innymi w ówczesnym rozumieniu „znaków czasu” i w szeregu diagnoz, także zapisanych w dokumentach Vaticanum II. Do dziś te najbardziej problematyczne składniki magisterium soborowego są powtarzane w rozmaitych dokumentach społecznych jako opis obecnej sytuacji⁴. Przekonanie,

---

³ H. Skorowski, dz. cyt., s. 70-79.

⁴ Przykładem może być zawarta w pierwszym zdaniu deklaracji „*Dignitatis humanae*” opinia, iż współczesny człowiek jest coraz bardziej świadomy własnej godności: niedawno została ona powtórzona w dokumencie Konferencji Episkopatu Polski „*W trosce o człowieka i dobro wspólne*” (nr 6).

że zachodzące wokół zmiany w zasadzie odpowiadają postulatom chrześcijańskim, nie wydaje się dobrym punktem wyjścia dla jakichkolwiek analiz. Istotne jest, iż koncepcje praw stanowiące podstawę działań organizacji międzynarodowych, są stale modyfikowane. Dla przyjętej praktyki i aktualizowania wcześniejszych wypowiedzi Kościoła rzymskokatolickiego (i innych Kościołów) musi być problemem postępująca reinterpretacja oraz wprowadzanie nowych praw człowieka.

Innym zagadnieniem domagającym się adekwatnej odpowiedzi ze strony Kościoła jest instytucjonalny mechanizm dokonujących się przemian. W trakcie pontyfikatu Jana Pawła II doszło do wyjątkowego w swej randze wydarzenia, jakim był upadek komunizmu. Koniec podziału między Wschodem a Zachodem oznaczał gwałtowne przyspieszenie procesu globalizacji. ONZ występowała jako jedyna instytucja zdolna zabezpieczać etyczny i humanistyczny wymiar tych procesów. Szybko postępowało rozbudowywanie i wzmacnianie agend Narodów Zjednoczonych. Przeprowadzono serię wielkich konferencji międzyrządowych dotyczących wszystkich aspektów życia społecznego. Przygotowywane tam długofalowe programy służą budowie nowego ładu w wymiarze ogólnoswiatowym. Założono, iż globalne rozwiązywanie problemów nierówności ekonomicznych i naruszania praw człowieka wymaga nowych, globalnych wartości. Przemiany te, przygotowane i przeprowadzane na szczeblu ponadpaństwowym (poprzez wprowadzanie konwencji i porozumień wiążących władze poszczególnych krajów), jak i poniżej szczebla państwowego (na poziomie organizacji pozarządowych (NGO), między innymi monitorujących wprowadzanie w życie przyjętych przez rządy umów), w niewielkim stopniu są w ogóle dostrzegane. Instytucjonalne mechanizmy promocji nowych praw człowieka okresowo modyfikuje się dla zwiększenia ich skuteczności. Tak np., po włączeniu w realizację celów wyznaczonych przez organizacje międzynarodowe rządów, mediów, systemu edukacyjnego, biznesu itp., zdecydowano się na gruntowną zmianę strategii wobec religii. Zaczęto podkreślać rolę tradycyjnych kultur oraz instytucji religijnych, starając się w jak największym zakresie oddziaływać na ich nauczanie i prakty-

kę⁵. Ponieważ znaczna część Kościołów już dużo wcześniej angażowała się w dostosowywanie swoich doktryn moralnych do oczekiwań środowisk laickich, w ostatnich latach zaistniała sytuacja szczególnie wzmożonego nacisku na wszystkie wspólnoty wyznaniowe w wymiarze globalnym. Nacisk ten bezsprzecznie odznacza się silnym nacechowaniem światopoglądowym i ideologicznym. Tym bardziej nieadekwatne i niebezpieczne jest obecne w wielu środowiskach katolickich przeświadczenie o zasadniczej zgodności między dominującą świecką koncepcją praw człowieka a koncepcją chrześcijańską i postulatami nauki społecznej Kościoła⁶. Podobnie trzeba określić różne próby cedowania problemów społecznych na „niezależnych” ekspertów lub interpretację faktycznie zachodzących głębokich przemian mentalnych w odniesieniu do omawianych zagadnień jako spontanicznych przemian kulturowych, do których należy się przystosować.

NOWE HORYZONTY ROSYJSKIEGO PRAWOSŁAWIA

Przeobrażenia po upadku komunizmu nie tylko przyczyniły się do ogromnego wzrostu globalnych wpływów organizacji międzynarodowych związanych z ONZ, ale – wskutek poszerzenia wolności religijnej w dawnym bloku wschodnim – wyzwoliły wcześniej ukryty potencjał wielu zbiorowości i Kościołów. Szczególnie ważny i wciąż mało doceniany wydaje się przykład Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Nie jest tajemnicą, iż wschodnia ortodoksja dotąd przejawiała stosunkowo niewielkie zainteresowanie sprawami społecznymi. Faktu tego nie zmienia wiele współczesnych inicjatyw, zarówno w krajach o wielowiekowej tradycji prawosławnej, jak i w diasporze. Wyjątkowego znaczenia nabiera zatem dynamicznie rozwijające się w ostatnim dwudziestolecu nauczanie społeczne Patriarchatu Moskiewskiego, który w tej dziedzinie stał się liderem światowego prawosławia.

---

⁵ M. A. Peeters, *Globalizacja zachodniej rewolucji kulturowej. Kluczowe pojęcia, mechanizmy działania*, Warszawa 2010, s. 40-41, 45, 222-228.

⁶ M. A. Peeters, *Nowa etyka w dobie globalizacji. Wyzwania dla Kościoła*, Warszawa 2009, s. 7.

Wśród dokumentów Patriarchatu dotyczących praw człowieka najważniejsze są, uroczyste ogłoszone, „Podstawy koncepcji społecznej Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego” (2000 r.)⁷ oraz „Podstawy nauczania Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego o godności, wolności i prawach człowieka” (2008 r.)⁸. Kompedium myśli społecznej „Podstawy koncepcji...” było starannie przygotowywane, z dużym udziałem świeckich specjalistów i aktywnego laikatu. Niemalą rolę odegrał – powołany przez patriarchę Aleksego II – Światowy Sobór Narodu Rosyjskiego („Wsiemirnyj Russkij Narodnyj Sabor”), forum służące dialogowi organizacji społecznych, politycznych, reprezentantów świata kultury, nauki oraz Kościoła prawosławnego (w ramach tej instytucji debatowano później nad wszystkimi innymi dokumentami odnoszącymi się do praw człowieka; Soborowi przewodzi Cyryl I). Ponieważ „Podstawy koncepcji...” przewidziano jako trwałe fundament oficjalnej doktryny społecznej, zdecydowano o ich aktualizacji w miarę upływu czasu oraz poszerzaniu o różne szczegółowe zagadnienia⁹. Kontynuacją „Podstaw koncepcji...” są „Podstawy nauczania...”. Władze kościelne zainicjowały pogłębioną dyskusję na temat religijnego wymiaru działań związanych z propagowaniem współczesnej koncepcji praw człowieka. Debaty zaczęto prowadzić w ramach Światowego Soboru Narodu Rosyjskiego. Proces konsultacyjny poszerzono o inne Kościoły i religie, a także międzynarodowe struktury polityczne (np. rozmowy z Kościołem rzymskokatolickim, spotkanie liderów religijnych z 49 krajów czy konferencje pod patronatem Rady Europy)¹⁰. Podobnie jak w poprzed-

⁷ Основы социальной концепции Русской Православной Церкви, Москва 2001.

⁸ „Основы учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека”, w: <http://www.mospat.ru/ru/documents/dignity-freedom-rights/v/> (dostęp dn. 13 listopada 2012 r.).

⁹ Основы социальной..., dz. cyt. s. 2-5. **Cytat dotyczy tekstu wykładu Cyryla** dołączonego do rosyjskiego wydania książkowego „Podstaw...”.

¹⁰ Patriarcha Cyryl, Prawa człowieka i zasady religijne. Wystąpienie na spotkaniu religijnym przedstawicieli Kościołów i wspólnot chrześcijańskich krajów Wspólnoty Niepodległych Państw i nadbałtyckich przed III Europejskim Zgromadzeniem między chrześcijańskim „Współczesna Europa: Bóg, człowiek, społeczeństwo. Prawa człowieka i wymiar moralny”, Moskwa 27 lutego 2007 roku., w: Patriarcha Cyryl, *Wolność i odpowiedzialność. W poszukiwaniu harmonii*, Białystok 2010, s. 133-136;

nim przypadku, zespołem pracującym nad dokumentem kierował Cyryl, który znacząco wpłynął na treść zapisów. „Podstawy nauczania...” traktują o problemach globalnych i miały być narzędziem do prowadzenia przez Patriarchat Moskiewski dialogu ze wszystkimi zainteresowanymi podmiotami – przede wszystkim religijnymi – również w wymiarze ogólnoswiatowym. Wiąże się to z ożywioną działalnością Patriarchatu (zwłaszcza Wydziału Kontaktów Zagranicznych), obejmującą ciągłe podróże i uczestnictwo w rozlicznych spotkaniach. Nie bez znaczenia jest tu również stanowisko władz Federacji Rosyjskiej, na ogół przychylnych inicjatywom Patriarchatu (można tu wymienić propozycję utworzenia przy ONZ rady konsultacyjnej religii oraz szereg innych działań na forum międzynarodowym zbieżnych z zapatrywaniami Cerkwi)¹¹. Z drugiej strony bardzo ważny jest i wewnątrzrosyjski wymiar działań związanych ze sprzeciwem wobec narzucanych standardów ochrony praw. Aktualne doświadczenia wpłynęły na przygotowanie projektów najnowszych dokumentów, w tym: „O stanowisku Kościoła w związku z pojawieniem się i perspektywami rozwoju nowych technologii identyfikacji osób”, „Stanowisko Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego wobec prawa karnego nieletnich” (czyli tzw. „juwenalnej justycji”)¹². W 2011 r. przyjęto dokument „Stosunek Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do umyślnego publicznego bluźnierstwa i oszczerstwa wobec Kościoła”¹³.

Patriarcha Cyryl, Dialog cywilizacji. Wystąpienie na seminarium „Dialog kultur i cywilizacji: most między prawami człowieka i wartościami moralnymi”, Paryż, 13-14 marca 2007 r., w: Patriarcha Cyryl, *Wolność...*, dz. cyt., s. 139-140.

¹¹ Patriarcha Cyryl, Prawa człowieka i dialog między kulturami. Wystąpienie na dyskusji panelowej „Prawa człowieka i dialog międzynarodowy”, VII sesja Rady ds. Praw Człowieka przy ONZ, Genewa, 18 marca 2008 r., w: Patriarcha Cyryl, *Wolność...*, dz. cyt., s. 156.

¹² Проект документа „О позиции Церкви в связи с появлением и перспективами развития новых технологий идентификации личности”; проект документа „Позиция Русской Православной Церкви по ювеальной юстиции”, w: <http://www.patriarchia.ru/db/intersobor/1113806/> (dostęp dn. 13 listopada 2012 r.).

¹³ „Отношение Русской Православной Церкви к намеренному публичному богоульству и клевете в адрес Церкви”, w: www.patriarchia.ru/db/text/1401898.html (dostęp dn. 13 listopada 2012 r.).

Rosyjskie prawosławie jest nader konsekwentne w podejmowaniu bieżących problemów praw człowieka: w dokumentach Patriarchatu temat ten zajmuje proporcjonalnie więcej miejsca, niż w nauczaniu Kościoła rzymskokatolickiego. Niebezpiepodstawnie Cyryl szczyli się pierwszeństwem Moskwy w zdecydowanym wskazaniu sprzeczności między chrześcijańskim światopoglądem i życiem, a dominującą dziś wizją tych praw¹⁴. Z uwagi na związane z tym niebezpieczeństwa, Patriarchat podkreśla wielkie znaczenie przejrzystości działań organizacji międzynarodowych¹⁵.

NARÓD I DEMOKRACJA

Kluczowym problemem chrześcijańskiego postrzegania praw człowieka jest relacja między prawami jednostki i zbiorowości. Odniesieniu temu poświęcono wiele miejsca w „Podstawach nauczania...”. Podkreśla się, że indywidualne uprawnienia nie powinny kolidować z dobrem ojczyzny, lokalnych wspólnot oraz rodziny (III.5). Czynnikiem, który pozwala na przewyciężenie sprzecznych interesów, są wartości moralne uznawane w życiu osobistym i zbiorowym, a także wspierane przez państwo (III.4). Wiele mówi się o znaczeniu dziedzictwa kulturowego, jako elementu tożsamości narodowej, zagrożonego przez procesy globalizacji, które, pod wpływem antychrześcijańskich ideologii, godzą w najistotniejsze wartości i symbole. Wśród licznych zobowiązań, ciążących na władzy, organizacjach społecznych i jednostkach, często wymienia się obowiązek obrony ojczyzny, także w wymiarze militarnym, oraz związane z nim wychowanie do patriotyzmu. Zagadnienia odnoszące się do wartości narodowych stanowią niezwykle istotny składnik kościelnego nauczania na wszystkich jego szczeblach. Podkreślanie więzi z przeszłością, w ramach specyficznej, prawosławnej polityki historycznej, wyraża się akcentowaniem dziejowych dokonań Rosji. W perspektywie przyjętej przez Patriarchat Moskiewski wyraźnie oddziela się pa-

---

¹⁴ Patriarcha Cyryl, *Wolność...*, dz. cyt., s. 108-109.

¹⁵ Tamże, s. 151.

triotyzm od nacjonalizmu i szowinizmu oraz piętnuje postawę wrogości wobec innych narodów (II.4). Nie zmienia to faktu, iż niekiedy retoryka wystąpień przedstawicieli Patriarchatu, bądź podejmowane przez nich działania (nie mówiąc już o tolerancji wobec kontrowersyjnych zachowań niektórych środowisk prawosławnych), wyraźnie zbliżają się do, werbalnie potępianego, szowinizmu.

Całościowe spojrzenie na koncepcje praw zbiorowości i narodu przemawia za głębokim powinowactwem myśli rosyjskiego prawosławia i Kościoła katolickiego. Szczególnie nauczanie Jana Pawła II konsekwentnie eksplorowało tę tematykę, omawiając prawa narodu, społeczności państwowej itp¹⁶. Nie da się jednak ukryć, iż ten aspekt nauczania stanowi realne wyzwanie wobec popularności nastawień indywidualistycznych oraz jednostronnego podkreślenia globalnego, ponadnarodowego charakteru chrześcijaństwa, nieraz również przez prominentnych przedstawicieli Kościoła rzymskokatolickiego¹⁷.

Współczesne ujęcie praw politycznych nakazuje łączyć je z demokracją jako jedynym dopuszczalnym rozwiązaniem ustrojowym. Wbrew temu podejściu, Patriarchat Moskiewski na Soborze Archierejskim w 1994 r. sformułował zasadę, później wiele razy powtarzaną, by w żaden sposób nie faworyzować jakiegokolwiek ustroju, ani doktryny politycznej („Podstawy koncepcji...”, III.7). Mimo niechęci do idealizowania dominujących koncepcji ustrojowych, Rosyjski Kościół Prawosławny stosunkowo najczęściej – spośród znaczących wspólnot chrześcijańskich – postuluje zachowanie procedur demokratycznych rozstrzygających w podejmowaniu decyzji rozstrzygających dla moralności i kulturowej spuścizny narodów. Fakty te zasługują na uwagę, zwłaszcza wobec pewnych niekonsekwencji zauważalnych w obrębie nauczania katolickiego. Jednoznaczne utożsamienie sprawiedliwego ładu państwowego z demokracją (oczywiście przy spełnieniu pewnych dodatkowych warunków) znalazło wyraz dopiero w encyklikach Jana

---

¹⁶ H. Skorowski, dz. cyt., s. 77.

¹⁷ *Nie jestem czarnym papieżem. Z ojcem Adolfo Nicolásem, nowym generałem jezuitów, rozmawiają Tomasz Kot SJ i Jan Koenot SJ*, „Przegląd Powszechny” 5 (1041) 2008, s. 65.

Pawła II („Centesimus annus”, 46-47). Wcześniejsza tradycja akceptacji rozwiązań demokratycznych nie mówiła wprost o ich nieodzowności, o czym świadczy stwierdzenie konstytucji „Gaudium et spes”, iż „Kościół (...) nie wiąże się z żadnym systemem politycznym” (nr 76). W ujęciu soborowym wolność Kościoła w tym zakresie jest rezultatem jego transcendencji wobec sfery politycznej. Poza tym w katolickiej nauce społecznej dominują nieprecyzyjne definicje demokracji, w których dominantę stanowią gwarancje praw człowieka¹⁸. Zwiększa to ryzyko przeceniania demokracji treściowej kosztem rzeczywistych procedur demokratycznych.

Niezwykle ważne prawo do wolności religijnej w dokumentach Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego pojawia się w rozmaitych kontekstach. Interesujące byłoby szczegółowe porównanie ujęcia Patriarchatu z często przywoływanym a niejednoznacznym nauczaniem Soboru Watykańskiego II. Z kolei zdecydowana obrona praw wierzących i Kościoła, połączona z apelem o prawne wsparcie ze strony państwa, znalazła się w dokumencie z 2011 r. („Stosunek...”).

BIOETYKA I PRAWA RODZINY

W sposobie ujęcia najbardziej dyskutowanych dziś kwestii wiążących się z prawem do życia oba Kościoły opierają się na wspólnej tradycji nauczania sięgającej pierwszych wieków. Aspekty doktryny, które sytuują się najwyżej w hierarchii stopni pewności i obowiązywalności, łączą katolików i prawosławnych. Tak dzieje się w sprawie aborcji: „Katechizm Kościoła Katolickiego” i „Podstawy koncepcji...” nie tylko zgadzają się w ocenie problemu, ale nawet posługują się identycznymi cytatami z piśmiennictwa patrystycznego (Podstawy koncepcji..., XII.3). W wypowiedziach przedstawicieli Patriarchatu pobrzmiewa bezkompromisowa ocena współczesnych tendencji moralnych. Trzeba jednak zaznaczyć, że Rosyjski Kościół Prawosławny od niedawna podejmuje bardziej

---

¹⁸ Demokracja, w: W. Piwoński (red.), *Słownik katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1993, s. 37-39; J. Koperek, *Nowe demokracje i spór o naturę społeczeństwa obywatelskiego*, Warszawa 2001.

zdecydowane działania ukierunkowane na zmianę postaw społecznych w odniesieniu do aborcji, w tym na zaostrzenie bardzo liberalnego prawa. Ma to związek ze stopniowym wzrostem świadomości moralnej wiernych oraz rozwijaniem współpracy z pozarosyjskimi środowiskami pro-life. Dotychczasowa powściągliwość z pewnością była przejawem pragmatyzmu, nakazującego ostrożność w sytuacji, gdy przerywanie ciąży jest szeroko praktykowane i powszechnie akceptowane. Zarazem podejście to odpowiadało paradygmatowi preferowania demokracji proceduralnej. O ile Kościół rzymskokatolicki bardziej kładł nacisk na bezpośrednie zabezpieczenie fundamentalnego prawa do życia, Patriarchat w większym stopniu nastawiał się na działania długofalowe oraz zapobieganie aktualnie grożącym wpływom destrukcyjnych lobbies.

Całkowita zbieżność stanowisk Kościołów zachodzi również w kwestiach *in vitro* oraz eutanazji.

W ramach prowadzonego dotychczas dialogu z Patriarchatem Moskiewskim – zarówno ze strony innych Kościołów, jak i instytucji w rodzaju Rady Europy – nieproporcjonalnie dużo miejsca poświęcano zagadnieniu kary śmierci. Zwraca uwagę odrębność stanowiska rosyjskiego prawosławia w tej sprawie na tle większości znaczących Kościołów i wspólnot chrześcijańskich. Jeszcze w trakcie przygotowań do obchodów Jubileuszu 2000 r. Moskwa nie przyłączyła się do apeli wielkiej rzeszy liderów religijnych o powszechną eliminację kary śmierci. Co więcej, krytyka strategii organizacji międzynarodowych (jak ONZ, Rada Europy czy Unia Europejska), starających się o odgórne narzucenie abolicji w wymiarze ogólnoświatowym, jest bardzo ważnym elementem nauczania Patriarchatu. Zdaniem Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, rozstrzygające decyzje, w oparciu o podawane, sprawdzalne kryteria, powinno się podejmować na szczeblu państwowym. Społeczeństwa mogą decydować w sposób wolny, na podstawie procedur demokratycznych i nie należy ich zmuszać do przyjmowania obcych im standardów („Podstawy koncepcji...”, IX.3). Fundament nauczania Patriarchatu stanowi świadectwo Pisma Świętego i Tradycji, którym obcy jest nakaz znoszenia kary śmierci („Podstawy koncepcji...”, IX.3; „Podstawy nauczania...”, IV.2). W jednym z wywiadów patriarcha

Cyryl wskazał źródło rozpowszechnionego dziś sprzeciwu wobec kary głównej: jest nim zachodni liberalizm. Jego zdaniem, za ideał można uznać utrzymanie kary śmierci za najcięższe przestępstwa, połączone z (wywodzącą się ze starożytnego chrześcijaństwa) praktyką wstawianictwa ze strony przedstawicieli Kościoła (łac. „intercessio”, ros. „pieczałowanije”). Cyryl uważa jednak, że stan wymiaru sprawiedliwości we współczesnej Rosji nie pozwala na powrót do tej kary z racji ryzyka nagminnego jej zasądzania wobec osób niewinnych, a z jakichś względów niewygodnych. Najpierw trzeba by przywrócić autorytet sądów i efektywnie eliminować korupcję¹⁹.

W wypowiedziach Patriarchatu na ten temat uderza determinacja, by Kościół mówił własnym głosem, niezależnie od bieżących nacisków ideologicznych. Znamienne jest odwoływanie się do historycznej praktyki Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji rosyjskich. Zwraca też uwagę wewnętrzną spójność i konsekwencja w wyrażanych ocenach oraz podejmowanych działaniach. Z kolei współczesne nauczanie rzymskokatolickie w sprawie kary śmierci milcząco zakłada zgodność świeckiego ruchu abolicyjnego z ewangelicznym ideałem. W „*Evangelium vitae*” tradycyjnemu uznaniu moralnej dopuszczalności kary śmierci towarzyszy przekonanie, że obecnie społeczeństwa mogą osiągnąć taki poziom organizacji instytucjonalnej, który nie wymaga uciekania się do uśmiercania przestępców (nr 56). Nie ulega jednak wątpliwości sprzeczność między przedstawioną koncepcją warunkowego odejścia od kary głównej (nb. nikt nigdy nie opracował konkretnych kryteriów tego rodzaju instytucjonalnego postępu, ani nie sprawdzał pod ich kątem warunków w poszczególnych krajach), a wsparciem działań na rzecz bezwarunkowej, ogólnowiatowej abolicji. Trudno też pogodzić odgórnie przyjmowane zobowiązania z postulatami pomocniczości i podmiotowości społeczeństw.

W kontekście standardów ochrony praw człowieka coraz częściej pojawia się problem mniejszości seksualnych, także antykoncepcji.

---

¹⁹ *Интервью Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла телеканалам Молдавии, Румынии и России, 10.10.2011 г., w: <http://www.patriarchia.ru./db/print/1645119.html> (dostęp dn. 13 października 2011 r.).*

Stanowisko Patriarchatu wobec homoseksualizmu, w zasadzie tożsame z katolickim, jest jednak wyrażane w sposób bardziej zdecydowany, bez pojawiającego się w wielu dokumentach katolickich odżegnywania się od „niesłusznej dyskryminacji” lub łagodzenia pewnych sformułowań („Katechizm Kościoła Katolickiego”, 2358). W „Podstawach koncepcji...” mówi się o zboczeniach płciowych („paławyje izwraszczeni-ja”, X.6). Praktyczne rozwiązania sugerowane przez Patriarchat jeszcze bardziej odbiegają od obecnych standardów zachodniego chrześcijaństwa. Kościół prawosławny od lat protestował przeciw próbom przeprowadzania w Rosji marszów gejowskich. Kościelne wsparcie pomogło w przygotowaniu legislacji antyhomoseksualnej. W niektórych jednostkach administracyjnych Federacji wprowadzono prawne zakazy propagandy homoseksualnej wśród nieletnich, skutkujące zakazem manifestowania na rzecz odmiennej orientacji seksualnej.

Nader ciekawa wydaje się kwestia antykoncepcji. Z dylematami praw człowieka łączy się ona w wielu sprawach: w związku ze sposobem finansowania, z prawami rodziców, polityką rodzinną itp. W perspektywie teologicznej fundamentalne znaczenie miało przedstawienie przez Kościół własnej, zaktualizowanej oceny praktyk antykoncepcyjnych. Jak wiadomo, Kościół rzymskokatolicki w „*Humanae vitae*” jednoznacznie potępił sztuczną antykoncepcję, podtrzymując tradycyjne stanowisko. Wspólnoty anglikańskie i protestanckie postąpiły na odwrót, stopniowo liberalizując swoje nauczanie. Tymczasem prawosławie nie przygotowało jednoznacznej i powszechnie wiążącej odpowiedzi. Wprawdzie w liście biskupów Greckiego Kościoła Prawosławnego z 1937 r. – zgodnie z tradycją – zalecono wstrzeźliwość jako jedyną dopuszczalną metodą zapobiegania poczęciu, ale później raczej unikano debat na ten temat. Ortodoksyjni teolodzy na Zachodzie akceptowali antykoncepcję, wskutek czego upowszechniła się opinia, iż prawosławni są w tej dziedzinie bardziej wolni, niż katolicy²⁰. Rosyjski Kościół Prawosławny w swym najważniejszym dokumencie nauczania społecznego

---

²⁰ N. Kapor-Stanulovic, B. M. Beric, *L'église chrétienne orthodoxe et la question de la régulation de la fertilité*, “Contraception, Fertilité, Sexualité” t. 11 (1983), nr 9, s. 1053-1055.

nego odniósł się do problemu pobieżnie i enigmatycznie, podkreślając jedynie różnicę między środkami antykonceptyjnymi o charakterze poronnym i antykoncepcją nieaborcyjną (XII.3). Jednak późniejsze komentarze wysokich rangą przedstawicieli Patriarchatu Moskiewskiego wskazują na przyjęcie stanowiska rygorystycznego: nie należy unikać poczęcia w sposób sztuczny.

Przegląd ten wymaga szczególnego zaakcentowania kwestii praw rodziny. Głównym powodem jest praktyczny charakter wypowiedzi Patriarchatu. Właśnie w tej dziedzinie najpełniej realizuje się, zapisana w „Podstawach nauczania...”, propozycja, by Kościół przedstawiał ekspertyzy wprowadzanych przez władze ustaw (i projektów ustaw) ze względu na ich znaczenie dla moralności chrześcijańskiej (V.2). Od wielu lat mówi się o przystosowywaniu rosyjskiego prawa dotyczącego rodziny do standardów międzynarodowych. Szerokim echem odbiła się w Rosji dyskusja na temat prawa karnego nieletnich („juwenalnaja justicja” z ang. „juvenile justice”). Przeciw realizacji zobowiązania do zmian legislacyjnych (przyjętego jeszcze przez ekipę Jelcyna)²¹ wypowiadało się wielu świeckich przedstawicieli społeczności prawosławnej, w tym prawnicy i pedagodzy. Wskazywano na negatywny wpływ wychowawczy i psychologiczny proponowanych zapisów, zagrożenia dla struktury społecznej i demografii. Duchowni akcentowali niebezpieczeństwa dla duchowości i perspektywy zbawienia²². Hierarchia kościelna bardzo przychylnie odnosiła się do trosk wiernych. Biskupi niejednokrotnie przewodzili lokalnym inicjatywom przeciw „juwenalnoj justicji”. Sprawa ta zajęła ważne miejsce w ramach kolejnych obrad Światowego

---

²¹ W 1995 prezydent wydał dekret o planach polityki społecznej wobec dzieci, przewidujący powołanie sądów ds. nieletnich. W ramach programu pilotażowego w niektórych jednostkach administracyjnych Federacji Rosyjskiej wprowadzono sądy te wprowadzono. Obecne dyskusje w dużej mierze bazują na związanych z ich funkcjonowaniem doświadczeniach, zazwyczaj bardzo negatywnych (O. Котов, Ювенальная юстиция: исторический опыт и современные проблемы, w: <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/46983.htm> (dostęp dn. 24 września 2012 r.)). Nb. fakty te tłumaczą, dlaczego w Rosji akurat „juwenalnaja justicja” stała się synonimem wszystkich wrogich rodzinie ideologii.

²² Przegląd zagadnień związanych z tematem zawiera praca zbiorowa: Ювенальная система: Родителей – в отставку?, Москва 2010.

Soboru Narodu Rosyjskiego²³. Już w dokumencie o prawach człowieka z 2008 r. wyraźnie odrzucono państwową obronę praw dzieci kosztem praw rodziców (IV.9). Cyryl I oficjalnie przedstawił Dumie szereg postulatów w tym zakresie. Wcześniej był już wspomniany projekt odrębnego dokumentu pt. „Stanowisko...”, dotyczący „juwenalnej justycji”²⁴.

Ostatnio prawosławni, w tym przedstawiciele Patriarchatu angażowali się w obronę przebywających za granicą obywateli rosyjskich, którym – rzekomo w obronie praw dziecka – odebrano dzieci. Przypadek przebywającej w Finlandii A. Zawgorodnoj, który ostatnio poruszył Rosjan, zasługuje na uwagę z kilku powodów²⁵. Pretekstem do odebrania czworga dzieci było wymierzenie klapsa jednemu z nich. Niedawno w Rosji rozpoczęto kampanię na rzecz zakazu kar fizycznych: fiński incydent może być dobrym ostrzeżeniem dla ustawodawców. Sprawa ma też aspekt religijny i ekumeniczny. Instytucjom międzynarodowym zainteresowanym przeforsowaniem odpowiednich zapisów prawnych, należy na zaangażowaniu wspólnot wyznaniowych. Zachęty bywają bardzo chętnie przyjmowane, dlatego też powstały organizacje w rodzaju Churches' Network for Non-violence, zajmujące się wyłącznie zwalczaniem kar cielesnych, a np. luterńska Konferencja Biskupów Norwegii na życzenie rzecznika praw dziecka postanowiła wydać nowy przekład Biblii, starannie usuwający zachęty do karcenia dzieci²⁶. Na tym tle bardzo korzystnie wyróżnia się Rosyjski Kościół Prawosławny. Uznanie dla kar fizycznych bezpośrednio wyraził przedstawiciel Patriarchatu protojerej W. Czaplina (oświadczenie z 6 lipca 2010 r.) oraz Cyryl I (wystąpienie na otwarciu XIV Światowego Soboru Narodu Rosyjskiego

---

²³ Заявление протоиерея Всеволода Чаплина в связи с обращениями об опасности введения системы ювенальной юстиции, w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1212829.html> (dostęp dn. 28 października 2012 r.)

²⁴ Позиция Русской Православной Церкви по ювенальной юстиции, w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2255583.html> (dostęp dn. 29 października 2012 r.)

²⁵ За Загородною и её детей молятся по всей России, w: <http://www.vrn.ru/news/644/> (dostęp dn. 18 października 2012 r.)

²⁶ Norwegian Church leaders to remove outdated language justifying corporal punishment in the Bible, w: <http://www.stophitting.com/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=6&cntnt01returnid=51> (dostęp dn. 13 listopada 2012 r.)

25 maja 2010 r.)²⁷. Niemal dosłowne powtórzenie wyrażenia Cyryla o potrzebie fizycznych środków chronienia dziecka przed jego własnymi postępami (niebezpiecznymi lub niemoralnymi) znalazło się we wspomnianym już projekcie dokumentu pt. „Stanowisko...”²⁸.

Omawiana dziedzina obejmuje splot zagadnień niezwykle ważnych dla Kościoła. Zagadnienia te wymagają pogłębionej współpracy laikatem, właściwego odniesienia się do opinii ekspertów dyscyplin pozateologicznych, stałej obserwacji działań organizacji międzynarodowych i wykorzystywanych przez nie instrumentów prawnych, szczegółowych analiz stricte teologicznych, a poza tym koordynacji podejmowanych na różnych szczeblach działań i konsekwencji. W Kościele rzymskokatolickim zgromadzone doświadczenia i dorobek teologiczny nie są dostatecznie wykorzystywane. Rozbudowane rozważania teoretyczne idą w parze ze zbyt ogólnikowymi deklaracjami na temat praw rodziców (rodzin). Niepodejmowanie aktualnych wyzwań przez magisterium ogólnokościelne sprawia, że katolickie episkopaty w poszczególnych krajach w analogicznych kwestiach podejmują całkowicie odmienne decyzje. W porównaniu z tą sytuacją, zarówno praktyczne podejście, jak i spójność przyjętej linii postępowania stanowią niezaprzeczalny atut realizowanej przez Rosyjski Kościół Prawosławny strategii wobec praw dotyczących życia rodzinnego.

PATRIARCHAT MOSKIEWSKI: OSIĄGNIĘCIA I PROGNOZY

Dokonany przegląd szczególnie ważnych (bądź uchodzących za takie) treści nauczania Patriarchatu Moskiewskiego o prawach człowieka, w zestawieniu z analogicznymi wypowiedziami Kościoła rzymskokatolickiego, pozwala na sformułowanie paru końcowych wniosków. Nauczanie Patriarchatu ma dużo bardziej praktyczny charakter i zdecydowanie szybciej (oraz bardziej wszechstronnie) reaguje na bieżące

---

²⁷ Заявление протонерея Всеволода Чаплина..., dz. cyt.

²⁸ Позиция..., dz. cyt.

wyzwania ze strony współczesnych ideologii. Patriarchat Moskiewski wypracował niezwykle oryginalne (i często skuteczne) instytucjonalne mechanizmy współpracy z organami władzy. Docenić należy fakt, że w procesie formułowania oficjalnego stanowiska Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego wielką rolę odgrywali przedstawiciele laikatu. Nauczanie prawosławne, w większym stopniu niż katolickie, podkreśla związek z Tradycją Kościoła. Rosyjscy prawosławni znacznie krytyczniej oceniają procesy społeczne towarzyszące współczesnej promocji praw człowieka oraz są dużo bardziej sceptyczni wobec instytucji międzynarodowych, koncepcji praw człowieka i – szerzej – dziedzictwa europejskiego Oświecenia. Doktryna Patriarchatu Moskiewskiego, w porównaniu z katolicką, w wielu wypadkach jest bardziej spójna wewnętrznie. Stwarza też większe możliwości wiarygodnego nawiązania dialogu ze środowiskami i wspólnotami dystansującymi się wobec cywilizacji Zachodu, czy wręcz jej nieprzychylnymi (faktem jest ożywiona współpraca intelektualna w tym zakresie z muzułmanami, w tym wrogimi wobec świata zachodniego irańskimi szyitami)²⁹. Można, oczywiście, wskazywać i negatywy koncepcji Patriarchatu Moskiewskiego, na przykład związane z niekiedy zbyt jednostronnym akcentowaniem rosyjskiego punktu widzenia (bywa, że towarzyszy temu rys hipokryzji, przejawiający się w stosowaniu podwójnej miary wobec negatywnych zjawisk we własnym kraju i za granicą), bądź – w niektórych sprawach – względny ubóstwem treściowym przedstawionych propozycji.

Poza tym porównanie z nauczaniem katolickim musi uwzględniać nadrzędny wymiar głębokiej bliskości założeń antropologicznych i doktryny moralnej, a także świadomość, iż pewne ujęcia katolickiego nauczania (na przykład wprowadzone przez Jana Pawła II pogłębione ujęcia zagadnień praw wspólnotowych i związanych z dziedzictwem kulturowym) mogą tę bliskość jeszcze umacniać.

---

²⁹ Szyici odnajdują w nauczaniu Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego o prawach człowieka wiele bliskich sobie elementów (Коммюнике VIII заседания Совместной российско-иранской комиссии по диалогу «Православие-Ислам» на тему «Религия и права человека», w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2310752.html> (dostęp dn. 29 października 2012 r.).

Patriarchat Moskiewski traktuje nauczanie o prawach człowieka jako bardzo ważny element swojej misji, także w wymiarze ponadnarodowym i ponadkonfesyjnym. Tematyka obecna w dokumentach społecznych jest stale podejmowana w ramach spotkań z przedstawicielami innych Kościołów, religii, władzami publicznymi i organizacjami politycznymi, przedstawicielami świata nauki czy mediów. Partnerów dialogu zachęca się do zapoznawania się z doktryną kościelną w tym zakresie oraz zajmowania stanowiska. Jeszcze w trakcie przygotowań do ogłoszenia „Podstaw nauczania...” prowadzone były konsultacje ze świeckimi organizacjami międzynarodowymi oraz strukturami ekumenicznymi. Instytucje polityczne wyraźnie przejawiały zainteresowanie prawosławną koncepcją praw człowieka, z ich strony dochodziły i dochodzą głosy krytyki. Bezpośrednio po ogłoszeniu rosyjskiego dokumentu z 2008 r. podjęto dwustronny dialog na temat chrześcijańskiego pojmowania praw człowieka z Kościołem Luteranckim Finlandii (St. Petersburg, 18-24 września 2008 r.)³⁰. W maju 2009 r. Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie³¹ ogłosiła odpowiedź (na razie nieoficjalną, wymagającą zatwierdzenia przez Zgromadzenie Ogólne Wspólnoty) na „Podstawy nauczania...”, pt. „Human Rights and Morality”. Jej treść wzbudza poważne zastrzeżenia, także ze strony przedstawicieli Kościołów zrzeszonych we Wspólnocie. Niektóre z zawartych tam stwierdzeń świadczą o opacnym zrozumieniu rosyjskiego dokumentu. Krytyka „Podstaw nauczania...” mieści się w myślowym paradygmacie liberalnych środowisk chrześcijańskich. Zarzuty dotyczą sprzyjania nacjonalizmowi i militarystyce, akceptacji kary śmierci oraz podporządkowania jednostki interesom zbiorowości. W 2011 r. w złagodzonej formie pojawiły się kontrowersje w trakcie konferencji „Chrześcijańskie rozumienie praw człowieka: trudne pytania”, przygo-

---

³⁰ Evangelical Lutheran Church of Finland-Russian Orthodox Church: 14th conversation, Human Rights in Christian Perspective; Religious Education, w: <http://www.helsinki.fi/~risaarin/lutort95.html> (dostęp dn. 5 października 2011 r.).

³¹ Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie (Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa, Community of Protestant Churches in Europe) powstała (początkowo pod inną nazwą) w oparciu o porozumienie doktrynalne zw. Konkordią Leuenberską (1973 r.). Dziś skupia 105 Kościołów.

towanej przez Leuenberską Wspólnotę Kościołów, Konferencję Kościołów Europejskich, fundację K. Adenauera oraz Patriarchat Moskiewski (Bad Boll, 9-11 grudnia 2011 r.)³². Niemal równocześnie temat praw człowieka został poruszony w rozmowach między Patriarchatem Moskiewskim a Katolicką Konferencją Episkopatu Niemiec (VII Debaty Teologiczne między Rosyjskim Kościołem Prawosławnym a Konferencją Episkopatu Niemiec „Chrześcijańskie pojęcie praw człowieka”, Moskwa 5-8 grudnia 2011 r.)³³.

PATRIARCHAT A SPRAWA POLSKA

W zestawieniu tym nie sposób pominąć kontaktów Patriarchatu Moskiewskiego z Kościołem rzymskokatolickim w Polsce, które doprowadziły do przyjęcia „Wspólnego przesłania do narodów Polski i Rosji”, podpisanego wspólnie z Konferencją Episkopatu Polski. Warto odnotować, że formuła dokumentu oraz zaakcentowanie procesu pojednania wynikało z inicjatywy polskiej, podczas gdy strona moskiewska więcej mówiła o potrzebie wspólnej obrony chrześcijaństwa (jak to uczynił Hilarion już w czasie Zjazdu Gnieźnieńskiego w 2005 r.)³⁴. „Przesłanie” choćby pośrednio – odnosi się do najważniejszych aspektów chrześcijańskiej wizji praw człowieka. Fakt, iż przedstawiciele Kościołów zwracają się nie do wiernych, lecz do narodów Polski i Rosji i w ich imieniu się wypowiadają, jest znamieny i istotny dla refleksji na temat relacji Kościoła ze społeczeństwem i państwem. Moskiewscy goście z uwagą śledzili wprowadzane w Polsce rozwiązania prawne (mię-

---

³² Programm, The Christian Understanding of Human Rights – Difficult Questions, Dialogue of the Churches in Europe on the Occasion of the International Day of Human Rights, 9-11 December 2011, Protestant Academy Bad Boll).

³³ Коммюнике VII богословских собеседований между Русской Православной Церковью и Немецкой епископской конференцией, w: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1831746.html>, (dostęp dn. 20 lutego 2012 r.).

³⁴ Abp Muszyński o historii powstania i znaczeniu Przesłania Narodów Polski i Rosji. „Dokument rozpoczyna proces pojednania, ale go nie kończy”, KAI (25.08.2012), w: <http://wpolityce.pl/wydarzenia/34801-abp-muszynski-o-historii-powstania-i-znaczeniu-przeslania-do-narodow-polski-i-rosji-dokument-rozpoczyna-proces-pojednania-ale-go-nie-kończy> (dostęp dn. 29 października 2012 r.).

dzy innymi dotyczące aborcji), przewodniczący Wydziału Kontaktów Zagranicznych Patriarchatu Hilarion mówił też o gotowości rosyjskich prawosławnych do współpracy z polskimi organizacjami konserwatywnymi³⁵. O znaczeniu przyjętego w sierpniu dokumentu świadczą też pozytywne wypowiedzi przewodniczącego Rady Konferencji Episkopatów Europy (CCEE) kard. P. Erdő,³⁶ zwierzchnika ukraińskich grekokatolików abp. S. Szewczuka,³⁷ fakt, że wielokrotnie nawiązywał do niego Cyryl, np. w rozmowie z japońskimi dziennikarzami z okazji podróży do tego kraju. W końcu września w Moskwie zorganizowano okrągły stół poświęcony warszawskiemu „Przesłaniu”. Znaczenie wspólnego apelu podkreślał papież, a liczni komentatorzy rozważali jego związek z możliwością przyszłego spotkania Cyryla z Benedyktem XVI. Temat sierpniowej wizyty patriarchy był dyskutowany w czasie pobytu Hilariona w Rzymie.

Warto zwrócić uwagę na specyfikę polskich reperkusji tego wydarzenia. Przewidziano prace stałego zespołu złożonego z przedstawicieli obu Kościołów, w tym autorów „Przesłania” i ekspertów obu stron³⁸. Jednocześnie zagadnienie rosyjskich doświadczeń obecności etyki i religii w polityce nie umknęło uwadze polskich politologów. Polsko-rosyjskie kontakty naukowe w tym zakresie ostatnio rozwijały się równoległe z kościelnymi przygotowaniem do wizyty Cyryla. Zawarte w 2011 r. porozumienie o współpracy między ośrodkami naukowymi doprowadziło do rozpoczęcia cyklu spotkań. Drugim z nich była konferencja „Wartości w polityce. Doświadczenie Polski i Rosji”, która odbyła się

---

³⁵ „Rosyjscy konserwatyści gotowi do współpracy z Polakami” – rozmowa z metropolitą Wołokołamskim Hilarionem (za portalem <http://pravmir.ru>), tłum. H. B. Tymieński, w: A. Meller, J. Rak (red.), *Perspektywy pojednania polsko-rosyjskiego. Wizyta patriarchy Cyryla I w Polsce*, Warszawa 2012, s. 79.

³⁶ Kard. Erdő o wspólnym przesłaniu rosyjsko-polskim. Gest dla całej Europy (20 sierpnia 2012 r.), w: <http://www.osservatoreromano.va/portal/dt?JSPTabContainer.setSelected=JSPTabCo...> (dostęp dn. 29 października 2012 r.).

³⁷ Grekokatolicy wyciągają rękę do Patriarchatu Moskiewskiego. Na Ukrainie jak w Polsce (22 sierpnia 2012 r.), w: <http://www.osservatoreromano.va/portal/dt?JSPTabContainer.setSelected=JSPTabCo...> (dostęp dn. 29 października 2012 r.).

³⁸ M. Szewczyk, Świadectwo o pragnieniu pojednania, „Przewodnik Katolicki”, nr 34, 26 VIII 2012, s. 14.

w dniach 24-25 września 2012 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim (jedno z wystąpień było całości poświęcone przyjazdowi patriarchy)³⁹. Wśród innych inicjatyw można wskazać książkowe wydanie antologii najnowszych tekstów autorów związanych z Klubem Zachowawczo-Monarchistycznym, portalem konserwatyzm.pl i tygodnikiem „Myśl Polska” pt. „Perspektywy pojednania polsko-rosyjskiego. Wizyta patriarchy Cyryla I w Polsce” pod red. A. Mellerera i J. Rak (Warszawa 2012), również z dominantą rozważań politologicznych. 23 października 2012 r. w sali konferencyjnej Kurii Rzeszowskiej doradca Prezydenta Federacji Rosyjskiej M. Kolerow i poseł do Dumy R. Chudiakow po stronie rosyjskiej, oraz senator J. P. Libicki i K. Jaworski po stronie polskiej, podpisali „Deklarację”, będącą odpowiedzią na „Przesłanie”. Stwierdza się tam, że – zgodnie z tym, co przekazali przywódcy religijni – politycy i eksperci w obu krajach zamierzają działać wspólnie na rzecz rozwiązań prawnych opartych na tradycji chrześcijańskiej oraz obrony religii w sferze publicznej.⁴⁰ We wspomnianych wyżej debatach naukowych można było zauważyć pewien – w istocie znikomy – udział znawców teologii i katolickiej nauki społecznej (ks. prof. A. Zwoliński, ks. prof. W. Zuziak). Uderza jednak wielka dysproporcja między zainteresowaniem dla „Wspólnego przesłania” ze strony reprezentantów dyscyplin poza teologicznych, a wyraźnym omijaniem tego tematu przez profesjonalnych teologów. Tymczasem właściwym kontekstem polsko-rosyjskiego dokumentu są wieloletnie, konsekwentne działania oraz pogłębiona refleksja dotycząca życia społecznego i praw człowieka podjęta przez Rosyjski Kościół Prawosławny. Także obrona przez władze Federacji Rosyjskiej pewnych ważnych elementów moralności (np. wspieranie – na forum międzynarodowym – obecności symboli religijnych w przestrzeni publicznej, prześladowanych chrześcijan lub odmowa

---

³⁹ „Wartości w polityce. Doświadczenie Polski i Rosji” – międzynarodowa konferencja naukowa, w: http://www.uj.edu.pl/universytet/aktualności/konferencje/-/journal_content/56_INST... (dostęp dn. 22 października 2012 r.)

⁴⁰ Rzeszów: polsko-rosyjska koalicja dla wiary. Linia konserwatyzm.pl urzeczywistnia się politycznie!, w: <http://www.konserwatyzm.pl/arttykul/5429/rzeszow-polsko-rosyjska-koalicja-dla-wiar...> (dostęp dn. 29 października 2012 r.)

podpisania konwencji Rady Europy o zwalczaniu przemocy wobec kobiet), czy choćby zainteresowanie im okazywane, jest nade wszystko zasługą oddziaływań i inspiracji prawosławnej hierarchii kościelnej.

Wzmiankowane powyżej fakty przemawiają za uznaniem wielkiego potencjału ekumenicznego, jaki niesie przedstawione przez Patriarchat Moskiewski nauczanie o prawach człowieka. Mógłby on zostać podjęty również przez Kościół rzymskokatolicki: po pierwsze, dla przemyślenia pewnych aspektów własnego nauczania i praktyki (zgodnie ze stwierdzeniem soborowego dekretu „Unitatis redintegratio”, iż niektóre elementy doktryny mogą być lepiej ujęte w teologii poza katolickiej (nr 17), biorąc też pod uwagę przynależny porównywanym wypowiedziom stopień pewności i obowiązywalności – w przypadku nauczania o prawach człowieka przeważnie niewysoki), po drugie, dla wspólnego świadectwa o wartościach chrześcijańskich wobec wspólnie doświadczanych wyzwań. Zarówno te argumenty, jak i przykład już prowadzonego dialogu na temat praw człowieka przez katolicką Konferencję Episkopatu Niemiec przemawiają za jak najszybszym (i jak najpełniejszym) włączeniem omawianego zagadnienia do tematyki dalszych spotkań między Konferencją Episkopatu Polski a Patriarchatem Moskiewskim. Trzeba też wyraźnie zaakcentować, że wielu zagadnień nieodzownych dla rzetelnego i wielopłaszczyznowego spotkania z myślą społeczną Patriarchatu Moskiewskiego dotychczas nie podejmowano. Autentyczny wysiłek intelektualny wspólnoty kościelnej, dokonywany w warunkach pluralizmu zapatrywań, musi przynieść rozległe spektrum wniosków. Trudno zatem z góry wyznaczać jakiś jeden kierunek myślenia, tym bardziej, iż niejeden problem jeszcze się pojawi w nadchodzących latach, w ramach dynamicznie zmieniającego się kontekstu funkcjonowania Kościoła w życiu publicznym. Za zdecydowanie niewskazane należałoby uznać ewentualne dyskredytowanie z góry najistotniejszych treści nauczania Patriarchatu, jak to uczyniła Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie, pod pretekstem niespełniania wymogów współczesności, czy zbyt silnych związków z aktualną władzą w Rosji. Innym, bardziej prawdopodobnym w polskich warunkach, zagrożeniem dla owocnej recepcji prawosławnego ujęcia praw człowieka mogłoby być

„dyplomatyczne” pominięcie najistotniejszych różnic. Ograniczenie się do konstatowania wyłącznie zgodności myśli Jana Pawła II i Cyryla I zapewne jest łatwiejsze, niż rzeczywiste zmierzenie się z pytaniem o wartość niektórych składników współczesnego nauczania katolickiego, z uwzględnieniem pewnych elementów niejednoznacznego przecież dorobku Soboru Watykańskiego II. W najbardziej optymistycznym wariacie ewentualnego rozwijania dialogu z rosyjskim prawosławiem, można by oczekiwać również ze strony polskiej oryginalnego i prekursorskiego wkładu do myśli katolickiej w ujęciu praw człowieka. Nie raz powraca się przecież do pytań o perspektywę specyficznie polskiej teologii, nieograniczającej się do przejmowania dorobku teologicznego Zachodu, ale w szerokim zakresie czerpiącej z rodzimych doświadczeń⁴¹. Rozpowszechniona jest opinia, iż – w perspektywie historycznej – najbardziej oryginalne osiągnięcia naszej refleksji (począwszy od P. Włodkowica) były związane z zagadnieniami praktycznymi i społeczno-prawnymi (prawo narodów, tolerancja)⁴². Obecnie nadarza się sposobność dokonania czegoś w zbliżonej dziedzinie. Skorzystanie z niej byłoby zarazem najlepszym sposobem na twórcze podjęcie i aktualizację ważnego dorobku Jana Pawła II w zakresie praw człowieka.

SUMMARY

John Paul II and Patriarch Kirill. The ecumenical implications of the Russian Orthodox and the Roman Catholic Churches' teaching on human rights

The article is focused on comparing the Russian Orthodox and the Roman Catholic Churches' stances on human rights issues and drafting possible ways of theological cooperation and mutual enrichment. Of course, it is necessary to take into account the both leaders: pope John Paul II (called “the Pope of Human Rights”) and patriarch Kirill's remarkable contribution to these topics.

---

⁴¹ W. Hryniewicz, *Nad przepaściami wiary. Rozmawiają E. Adamiak i J. Majewski*, Kraków 2008, s. 246.

⁴² P. Kłoczowski, *Chrześcijaństwo i historia. Wokół nurtów reformy chrześcijańskiej VIII-XX w.*, Kraków 1990, s. 216-217; D. Olszewski, *Szkiele z dziejów kultury religijnej*, Katowice 1986, 258-259.

The Moscow Patriarchate has issued two important documents: “Bases of the Social Concept” and “Human Dignity, Freedom and Rights”, triggering ecumenical discussions. A closer inquiry into its social thought leads to a conviction that this teaching is very interesting and in several aspects really challenging for current trends in Western theology. In preparing the Christian response to human rights challenges, the Russians stress careful tracing origins and development of an idea of human rights, their different concepts, external conditions, including an implementation of human rights in particular situations and real goals and mechanisms of international organizations. They are conscious that any negligence may lead nations and societies in an extremely dangerous direction.

In according to an utterance from “Unitatis Redintegratio” (17) that the non-Catholic theological tradition may be better than the Catholic one, it seems to be highly advisable for the Roman Catholic theologians to study the Moscow Patriarchate’s teaching.

In the end, there is a connection between the Orthodox Church’s stance and the Kirill’s visit to Poland.